

Magistrant Maadi Karmen
kaes ummi juuri pääle

Kae lk 2

Tsihikimmäs Antsla nuur
Värtoni Liisa Loreena

Kae lk 3

Pikk poodinkäümine
üten vanavanaimäga

Kae lk 4

Võromaal peeti väikeisi liinu uulidsakunsti festivali. Piimäkuu keskpaigan luudi Antsla kandin ja viil mõnõn Võromaa paigan majasainu pääle vahtsit pilte. Oli uulidsakunsti festival, kon pilte tei kümne kunstnigu Eestist ja vällämaalt. Paigapäälitseide nuuri jaos kõrraldõdi uulidsakunsti liinalaagri, kon tetti tutvvas uulidsakunsti tehnikide ja värvega. Antslan inneskidse Parkeri poodi ruumõn säeti üles näütüs uulidsakunstist Eestin. Tuud näütüst saa sääl kaia nika ku 9. hainakuuni. Festivali käügin tetti Kraavi külän ka kogokundliik sainamaali opitarõ. Tuu om üts osa Nobeli Akzo üleilmaprojektist, minka proovitas maailma eri paigun üten paigapäälitse kogokunnaga tuvva inemiisi ello värme ja rõõmu. Pildi pääl om nätä kiriväs maalitu kuuri tagasain Kraavi külän.

UL

Märgotõdi sanna-aastaga 2023 plaanõ

Seltskund sanna-huviliidsi sai kokko Võro lähkül Hämsaarõ puhkamistalon 13. piimäkuul õkva inne täüskuud. Märgotõdi, kuimuudu võinu Vanal Võromaal ni Setomaal sanna-aastak nätä olla.

Aastak 2023 om vällä hõigat ku sanna-aastak. Võrokõisilõ om sanna väega tähtsä kotus ja sanna kõüdedü tegemise läävä kõrda kõikilõ sannaõprulõ. Mooska talo pernaanõ Veeroja Eda jagi sanna-aastaga kotsilõ teedüst.

Sanna-aastaga idee vällähõikaja ni üts iistkõnõlõja om Maalehe aokiränik Sika Rein. Mõttõga tull' üten ligi 300 liikmõga Eesti Maaturismi ütisis. Tegemist om hõisu pääle huu üles võtva ettevõtmisõga – nii et kampa omma oodõdu kõik sannaõbra üle Eesti. Aastaga tegemise saava täpsele sändse, midä ja kuis sannaõbra umast hääst tahtmisõst ni rõõmsast meelest tegevä.

Sanna-aastak kuts ossa võtma egäsugumaidsi sanna – kõetägu näid sõs puiõ vai eelektriga, olku nä kas kimmält kotusõ pääle ehitedü vai liikva nii vii ku maa pääl, olku tünnü vai löövi kujoga, olku korsnaga vai ilma.

Sanna-aasan om mi maa-nukan jo kõgõ midägi nätkuulda: Vanal Võromaal omma savvusanna ni sanna-kombõ kõrgõn avvun. Arotusõ-tsõõrin kõnõldi peris pallo ettevõtmisõ-mõttit kõüdüssen savvusannuga, a jutus olli ka muu esimuudu mi kandi sanna. Kõgõ esierälidsemb om suur sannatelk, midä Võhandu maratoni kõrraldaja egä aas-

tak võigõlusõ aigu üles pand ja mis lask kõrraga lõunu võtta 75 sannutajal.

Tulõvas aastagas võinu jo kõrraga märki, et ku mi piirkunnan om mõni suurõmb pido vai ettevõtmisõ tulõman, sõs olõs hää sinnä ka sanna ni sanna-kombidõ näütämist mano võtta. Kolm-neli sannasündmist võinu mi kandin õkva eräle kõrralda ja muidoki või egä sannapere vai sannaõpru seltskund ette võtta mõnõ väikumba tegemise ni tõisilõ kah tuust teedä anda. Arotusõl sündü õigõ hulka mõtit, mis uutva, et kiäki nä üles korjas ja är tege.

Kõik arotusõl vällä hõigadu mõttõ omma lugõmisõs välän kodolehe savvusann.ee pääl. Säalsaman lehe pääl om Veeroja Eda esitlõs sanna-aastaga kotsilõ. Arotusõ käügin sündü-nü mõttõ omma kõikilõ vabalt kaemisõs ni ütenu mõtlõmisõs ja kiä tund, et kirja om pant täpsele tuu, midä tä tetä om tahtnu – sõs võtku ni tekü är!

VANA-VÖROMAA SUIDSUSANNU KUUNTÜÜKOGO

Hämsaarõ puhkamistalo savvusann.

Mõnistõ mõisa teedüstahvli

RAHMANI JANI PILT

23. piimäkuul tekk Mõnistõ talorahvamuusõum pidolidsõlt vallaalõ Mõnistõ mõisasüäme püsünäütuse. Mõisaparki üles säetü viie vahtsõ teedüstahvli päält saa lukõ Mõnistõ kandi aoluu ja tuu kotsilõ, määndse huunõ omma kunagi mõisan olnu. Täambädses olõ-i mõisahuunist midägi perrä, no saa teedüstahvliidõ abiga inneskiidsi huunidõ paiga teedä. Teedüstahvliidõ teksti om kirotanu Raudvasara Mika (sais pildi pääl kesken teedüstahvli kõrral), kiä pidolidsõl ringkäägil umast tüüst kokkotulnuilõ huviliidsilõ kõnõl.

Perimüstandsu festival kuts vanna muudu tandsma

KABUNA KAILE

Perimüstandsu festival Võrol 7.–10. hainakuul tulõ seokõrd päälkirä all «Vana moodu perrä». Tuu tähendäs, et pido tandsuettevõtmisõ omma kõüdedü tandsõga, midä tandsiti sada aastakka tagasi.

Festivali pääkõrraldaja Musta Tiia ütles, et ülesherätämist vana tandsu esiki ei ooda. Perimüstandsu omma joba küländ populaarsõ ja hulk rahvast käü näid tandsman tandsuklubidõn üle Eesti. Seokõrdsõ festivaliga tahetas lihtsäle näüdädä, et väärtüslidsi asju väärtüs ao joosul ei hää.

Umakultuuri avvostajalõ lövvüs kavan muudki huvvipakvat. Näütüses saa puulpäävä hummogu Vana-Võromaa kultuurikuan hinnäst võrokõsõ muudu rõivilõ säädä. Võro kiilt kuul pido aigu kah: neläpäävä nakkas festival Koreli pargin pääle lavakavaga «Tan om tuu lump», kon muusikat tege Tauli Anu ja vahelõ kõnõlasõ Jansonsi Silvi ja Käosõ Maive. Puulpäävä mäng Tafna võrokõisi selts Kandlõn Kau-

SISSASÕ LASSE RIHARDI PILT.

Perimüstandsu festival om aastit Võro liina tandsuga täütnü.

si Ülle näütemängu «Kolm hinnapakmist».

Aig tege kõgõ pido kõrraldu-sõn muudatuisi, tuuperäst soovitas Musta Tiia kaia innekõkkõ kavva, miä üleväl festivali kodolehe pääl. «Minevä aasta olf ko-roona, timahava mõotas mi pito

sõda. Vällämaa külälidse, kiä edimält tahtsõ tulla, omma perrä mõtõlnu ja nüüd tulõkist är ütelnü. Nä löüdvä, et tan ei olõ oholda,» kõnõlõs tä pallodõ küläliidsi kõrralõjäämisest.

Festivali traditsioonõ hoita seo siski ei sekä: tulõva uulidsa-

tands ja tandsuorientiirumine, tandsutarõ ja tandsuetendüs Teppo talon, laat ja Teppo lõõd-sa võikimängmine. Ka kuuld seokõrd festivalil pallo hääd muusikat. «Ja kül jõud mi mano iks mõni vällämaa rõühm kah,» lupa pääkõrraldaja.

M Ä R G O T U S

*Olõ naanu võro värki inämb hindama ja saanu arvo,
et kodokant om tähtsä tuu man, määne ma olõ.*

Vahtsõnõ kaeminõ ummi juuri pääle

Olõ Võrolt peri ja elä tan «poolõ kotussõga» täambäd-se pääväni. Opminõ ülikoolin vei minno Tartohe, kon tunnõ hinnäst kah nigu koton. Hari-ligult olõ suurõmba osa nädä-list ülikooliliinan ja puhkõ-päivil Võrol. Koolitüü mano käü praktika ja tuu tõi min-no pikembäs aos kodoliina tagasi, selle et Võro instituut oll' nõun minno kirästüs-praktikalõ võtma.

Inne praktika alostamist mõtli ummi tiidmiisi pääle võro kirändusest ja ku ausalõ üteldä, ei olõ nuu kui-gi suurõ, huulmada tuust, et lõunõeesti kirändüs om minno huvitanu. Päämiidsi autoridõ nime ja näide teos-sõ omma mullõ kül tutva, a tuu, et ma näid lugõnu ei olõ, om kõüdet keelega. Inämbüs võro kirändüst om muidogi võro keelen kirja pant. Uma puudulidsõ keelemõistmisõ peräst arvssi, et ma es saanu võrokeelitest raamatust väega pallo arvo, ja tuuperäst olõ õnnõ luulõt lugõnu. Umas suurõs imehtüses avasti Võro instituudi võrokeelitsen tüü-keskkunnan, et periselt mul ei olõ suurt hätä võrokee-litset kõnnõst arvosaami-sõ man. Lugõminõ võtt kül inämb aigu ku eesti keelen, a rasõhuisist saa üle. Huul-mada tuust ma kõnõlda kül ei mõista.

Tuud oll' muidogi joba uuta. Ütli kõigilõ, kinka ma umast praktikast kõnõli, et mul om kaõo tuust, et ma ei mõista võro kiilt kõnõlda. Ja hallõ seo om tõtõstõ. Ku ma kõnõ-lõ umast keelemõistmatusõst Võromaalt peri sõpruga, sis nuu saava häste arvo, a muial Eestimaal üles kasunu sõpru pand tuu imehtämä. Nimä arvasõ, et kõik võrokõsõ mõist-va võro kiilt. Ma olõ opnu nii põhi- ku keskkoolin Võro lii-nan ja ma nakka-i võlssmagi, et tuul aol es mõtlõ ma suku-gi seo pääle, mille mi ei opi uma kandi kiilt koolitunnõn. Saman ma ei usu, et mul olnu midägi tuu vasta, ku meile olõs taad opatu.

Praktikaülesandidõ man puttu kokko keelepesäga, kon ütlen lüüvä latsiaia ja kooli oppasõ latsilõ võro kiilt. Olli abis Artur Adsoni nimelidse luulõlugõmispäävä kõrralda-misõl, kon latsiaia- ja kooli-latsõ loi ette vorokeelitsit luulõtuisi. Päält noid kattõ praktikapäivä tundsõ imeh-tüst võro kiilt kõnõlõvist lat-sist, a kahjatsi ka tuud, et ma taad kiilt ei mõista. Olli ka varrampa mõtõlnu, et olnu kihvt kõnõlda võro kiilt, a praktika pand minno perä-kõrd märgotama tuust, et ma tahtnugi mõista võro kiilt kõ-nõlda ja tuusjaos piät nakka-ma vaiva nägemä.

Mõnõ kõrra olõ kuuldnu vanõmbidõ inemiisi jorinat, et noorõ ei mõista võro kiilt pruuki, ja toolõ otsa küsü-müst, kuis tuu võimalik om. (Olõ olnu ka tuu küsümise vastajas poolõs.) Ku inäm-büs Võromaa kuulõ seod ei oppa vai ei paku esiki säänest võimalust, sis ma küsü vasta,

MAADI KARMEN,

Tarto Ülikooli eesti kiränduse magistrant

kuis tuu saanuki tõistmuudu olla. Muidogi või mullõ kõr-raga vasta vaiõlda, et seo pidänü olõma latsõvanõm-bidõ tüü, a mi ei saa arvada, et kõik Võromaalt elävä pere-kunna umavaihlõ õnnõ võro keelen kõnõlõsõ. Võro keele mõistmisõ põhja võinu luvva siski kooli. Ma usu, et kasvai kõrd nädälin tettäv võro keele tunn olnu suur muutus, min-kast olnu kassu, et Võromaalt peri noorõ mõistnu suurõst pääst ummi juuri hinnada. Kimmäle es võtnu kõrra nä-dälin peetäv tunn veidembäs tähelepandmist riikligu opi-kava ainidõ päält ja keele-opmisõ saanu kokko kõütä näütüses kodoluu selges tege-misega. Olõ elläv näüdüs tuust, et sääne arvosaaminõ joud inemise mano suurõst pääst. Latsõn vai teismelise-iän, ku oldas viil päämiidsi tiidmiisi saaman ja esihin-näst löüdmän, om esi säändse asa pääle rassõ tulla.

Kodoliinast kavvõmbal ellen olõ naanu võro vär-ki inämb hindama ja saa-nu arvo, kuis kodokant om tähtsä tuu man, määne ma olõ. Usu, et kas tahat vai ei, keskkund mõotas ja kujondas inemist. Et Võron om hul-ga rohilist, sis om mul suur avvostus luudusõ vasta. Ma ei taha ettegi kujota, et olõs üles kasunu kongi betoon-majjo vaihlõ. Suvõkuuma iist jahutusõ lövvät lühembä vai pikembä jalotuskäügiga, selle et viisilmä omma nii lähkün. Kõnõlõmada mõtsast! Ma piä ei pikält mõtsa minekit ette märgotama, selle et mõts om Võro liina lähkül. Luudus om mu elon kimmäle väe-ga tähtsä. Mõnikõrd, ku om väega pallo kohussit võetu

ja üts tähtaig aja tõist takan, sis om kas ütsindä vai sõbra-ga luudustõ minek ainumas abimiisi, et pää selges saia ja ummi asjuga toimõ tulla.

Ku ma lõpus jõvva ta-gasi uma kirästüspraktika mano, sis üts miildejääväm-pi ülesandit oll' Võro insti-tuudi raamaduprojekti man, mink tüüpäalkiri om «Jaan Kaplinski võrokeelitside ja Võromaa-meelitside tekste valimik». Eesti üte tunnõ-tumba kiränigu nimi om mu jaos kõgõ olnu kõüdet luu-dusõga. Luudusõarmastust om täüs nii timä ilokirändüs ku mõttõlooming. Inne ku naksi raamatuga kõüdetüt ülesannõt täütmä, loi läbi Kaplinski kolm võrokeelist raamatut. Timä latsõpõlvõ mälehtüisi lukõn tundsõ, ku pallo Kaplinski mõttõilm mu umaga kokko lätt, ja vahepääl sai viil kõrd kinnitüst, ku pallo mõotas meid mi kodo-paik. Pääle tuu sai ma arvo, et tulõ võrokeelidse loomin-gu lugõmisõga toimõ. Uma kogõmusõ perrä või luuta, et ku plaanit Kaplinski Võro-maa-loomingu raamat valmis saa, om viil tõisi, kedä kirä-mehe tunnõt nimi juhatas võro kiilt inämb hindama ja and julgust seon keelen lukõ.

Helüaida ja Uma Lehe märgotuisi sari.

Seo märgotus sünnüs veebilehe helüait.ee ja Uma Lehe kuuntüün. Taadsamma märgotust saat kullõlda autori esitüsen Helüaida lehe pääl.

Kuninga vahtsõ rõiva ja rongijaama nimi

Vanast ollõv üts miis sõitnu tihtsäle Antsla bussiga. Egä bussipiätüse man oll' tä puhknu õllõpudõlilõ, nii et säält tull' rongivile muudu helü, ja ütelnü: «Lepässaarõ.» Arvada tull' mehele miilde mõni varatsõmb rongisõit. Tä tõi uma mälehtüse bussi pääle ütlen ja avit niimuudu sõitu lõbusambas tetä.

Kunagi kirof Pulga Jaan tansaman Uman Lehen, et kõiki asju teedäsaamisõs ei olõ vaia uuringut tetä. Ku esi ei tiia, sis tasos mõnikõrd naasõ käest küssü. Vai mõnõ vanõmba meesterahva käest.

Inne jaanipäivä sai avaligus Rail Balticu Pärnu terminaali (rongipiätüse) nime konkursi tullõm. Piätüse nime valõ rahvas vällä viie nime hulgast, miä asatundja olli varrampa häas kitnõ. Kokko pakuti konkursilõ 372 nimme, noist 203 olli ainulidsõ. Tuu tähendäs, et mõnt nimme paksõ mitu inemist. Rahvahääletüse võitsõ nimi Pärnu, tollõ edimäne välläpakja sai avvohinnas 1000 eurot. Tõdõsõ ja kolmanda kotussõ nime välläpakja saiva kah rahha. Muidoki ei olõ rikkus häbüasi. Ja mille mitte vällä näüdädä, et rahha om. Seenis ku om.

Rongijaama nimega läts Pärnun mu meelest väega häste. Ütski tõdõnõ nimi ei olõs nigunii pasnu. Õnnõgi kas kõkkõ taad tsirkust oll' iks vaia? Arvada olõs sama vastussõ saanu, ku olõs edimädse vastatulõja käest küsünü, mis Pärnu rongijaama nimi võinu olla. Egäüts, kiä rongiga om sõitnu, tiid jo, et jaama nimi pandas tuu kotussõ perrä, kon rong parajalõ kinni pidä. Niimuudu om tuu egäl puul maailman, Pärnun ja Lepässaarõn kah.

RAHMANI JAN,
Uma Lehe päätoimõndaja

UMALEHT

Tulõ vällä egä katõ nädäli takast neläpäävä.

Toimõndusõ aadrõs: Tartu 48, 65609, Võro liin

E-post: info@umaleht.ee, tel 78 222 21

Kodoleht: umaleht.ee

Molovihk: facebook.com/umaleht

Päätoimõndaja: Jan Rahman, tel 56 922 841
jan@umaleht.ee

Abitoimõndaja: Kaile Kabun, info@umaleht.ee

Keeletoimõndaja: Laivi Org, laiviorg@gmail.com

Latsinuka toimõndaja: Mariko Faster,
latsinukk@umaleht.ee

Uma Lehe toimõndusõ kolleegium:
Tiia Allas, Külli Eichenbaum,
Aapo Ilves, Kaido Kama,
Ülle Kauksi, Rainer Kuuba,
Evar Saar.

Välläandja: SA Kultuurileht, kl.ee

Tellmine: Express Post AS, tellimine.ee, tel 617 7717

Tõsõ kundi otsast

Ettevõtja PINDMAA AIGAR märgo-tas tan ilmaasju pääle tsipa tõsõ nuka alt, ku hariligult kaema harinu oltas.

Et tuul ja torm es kõlgutanu aknit

Mu tütär Marianne lõpõf timahava keväjä Tarto Üli-kooli Pärnu kollõdžin turismi-ala ja otsusf edesi magistran-tuuri minnä. Sääl küsüti timä käest jutuvoorin, midä täl viil om oppi, tä jo sünnüst saadik Kubija hotelli tegemiisi man olnu. Tuu pääle vastas tütär, et om jah olnu tutva hotelli-rahvaga, a täl om tunnõ, et ao muutusõ. Täambädsel aol ei olõ vaia inämb niipallo hoolit-sa kundõdõ ku noidõ inemiisi iist, kiä hotellin tüüd tegevä. Et ku nuu omma õnnõligu, sis tund ka kundõ hinnäst hoolit-sõdu ja õnnõliguna. Ja tuud kõkkõ tulõ mano oppi.

Millegiperäst läts mu mõtõ tuud kuuldõn maailman sündü-vä pääle. Ukraina uudissit ma väega ei kae, a mõni pilt iks aig-aolt silmä putus. Olõ kaenu noid purus pommitõduid maiu, kon ei olõ aknit iin ja tuul kõl-gutas aknõraamõ. Noidõ pilte pääle tulõ miilde, et tudõngi-põlvõn sai Lõuna-Uuralin mat-

kal käütüs. Üü naas tulõma, jõudsõmi ütte maahajätühe küllä. Sääl oll' pallo maiu, kon seen es elä üttegi inemist. Sääl kah tuul kõlgut aknit ja ussi. Üts maja oll' tsipa inämb kõr-ran, sinnä sai üüses küllüle vi-satus ja suurõmb tuul ja torm üle eletüs.

Olõ mõnikõrd trehvänü ka tii päält kõrvalõ käändmä ja löüdnü kõssi vaonuid majju, miä omma umal aol olnu suu-rõ talomaja. Säält omma ine-mise är lännü ja inämb sääl ei käüdä. Vai ku käüdäs, sis midägi lahkman. Ku inemise majast är läävä, lätt säält elo kah minemä.

Tütäre jutt ja pildi maaha-jätüist maiust tõiva mõttõ täambädse ao mano. Mul om tunnõ, et parhillatsõn kipõn ütiskunnan olõmi inemise katõ silmä vahelõ jätnü. Mi ei mõtlõ tuu pääle, et noilõ ine-miisile, kes uma egäpäävädse tüüga maiun ello seen hoitva, tulnu inämb tähelepandmist pöördä. Nimä uma tüüga and-va väärtüst kõgõlõ toolõ, miä mi ümbre om.

Pulga Jaani mõtõlus

Pelgüs (foobia)

Mi tunnõmi verepelgüst, pikse-pelgüst, kunnõ ja ruumajiide pelgüst, mõtsapelgüst, vii-pelgüst jne. Noilõ om ütime, et säääl ei olõ man mõttõraasugi ja egasugunõ mõtõ lõpõs sinnä, et «aga kui». Mõttõ lõpp. Ma ei olõ kuulnu, et terve mõistusõga olõs kuigimuudu saanu pelgüst vähändä vai kaota. Küll saat pel-güst takast utsita. Tuud tetäs va-hel peris korgõst kantslist ja hoo-lõga. Kiäki tuud kiildmä ei lähä ja takkaperrä kah halva sõnna ei ütle. No es tulõ maailmalõppu, jo sis kiäki rehkenõ võlssi. Teil om kahju vai? No es koolõ ko-roona kätte miljoniid inemiisi, teil om kahju vä? Ah et kuuliva tõsõ, kiä koroon peräst ravi es saa! Noh, inemise elu jo lõpõski surmaga, mis tan vingu.

Näütiid võit tuua pallu ja mõni takkajärgi õigustus omgi õigõ ja mõistusperäne. Aga... pelgüs esi ei hooli mõistus-peräsüset. Mõni tapp hindä är, mõni lätt ullis. Ei olõ kuulnu, et mõni pelgüs närve parandas vai muidu kassu tuu.

Mu koolivellet om mõttõ-pelgüs. Üttegi mõtõt tä lõpuni mõtõlda ei julgu, et vast om riigivastanõ. Määnegi vuntsõ-ga miis ollõv tuu pelgüse sisse tampnu. Tahassi vahelõ hõiga-da, et noid mehi oll' mitu, a sis tulõ miilde, et pelgüs piät olõ-ma koondõt ütte punkti, mitmõ pääle jagamine lahjendas timä är ja kassu inämb ei olõ. Kassu? Mis kassu saa inemine tuust, ku tä pikse aigu pääd padja all hoit vai rästikut näten rüükmä pand? Kiä saa kassu tuust, ku mõni inemine ei julgu ummi mõttiid lõpuni mõtõlda?

Ahjaa, siin kivi all om joba vähk! Riigimeestele miildüse küll pelgiku alamba. Kunagi oll' Vinnemaal tsaar, toda pelläti. Kiä pelgäs põrõlt Vinne riigi-duumat? Vai Eesti riigikoku, Läti seimi? Vastus om: ärhirmu-tõt inemine. Ei olõ tähtsä, mille vai kellega om hirmutõt.

Foobial om võimõ üle minnä paanikas ja tuu õhutamine om joba karistatav, vähembält sõa-seisukõrran. Või-olla säääl omgi üts seletüs, mille sõda käü, a tuud vällä ei üteldä ja sõaseisu-kõrda vällä ei kuulõtõda. Paani-ka õhutamine aga käü hoolõga.

Jah, pelgüst ja paanikat soositas. Säälsaman tüütätäs vällä egasugutsiid vihakõn-nõ säädüisi, nigu viha olõsi kurja juur. Viha om muiduki halv asi, a tõnõkõrd and jõudu. Pelgüse kotsilõ jõuduandviid juhussiid ei tulõ miilde. Vast omgi nii, et rahvas om halva jõudu täüs ja tuu vaia näil käest võtta. Ainukõnõ vaielusõkotus om, et määne om halv ja mää-ne hää jõud. Mu arust om ega-sugunõ jõud hää, ku tedä suu-nada hääd tegemä.

Vanust romaanest loemi, et armastusõga võit ka pallu kurja tetä. Ma olõ tollõ kotsilõ umast elust kinnitüst löüdnü. Kas ei peasi Eestin vasta võtma ka armastuskõnnõ säädüis? Et hõi, poliitik, pea kinni, seo jutt lätt sul joba armastuskõnnõ alla ja om karistatav.

Pehmelt üldä jabur. Ja tuu om väega pehmelt ültü.

PULGA JAAN

Luuvtüüga lavalaudu pääle

RAHMANI ELO

Antslast peri tsihikimmäs ja teküs nuur Värtoni Liisa Loreena tekk koolin luuvtüüs monoetendüse «Kui ma oleksin president». Näütemäng sai kõva huu sisse, täämbädses om tütrik tuud ette kandnu mitmõn paigan üle Võromaa ja ossa võtnu ka üle-eestilidsest festivalist «Kooliteater 2022». Tükk om rahvalõ miildünü ja saanu parasjago tunnustust.

Põhikooli 8. klassin piät egäüts tegemä määndsegi luuvtüü. Tuu või olla kas uurmistüü vai midägi praktist. Aastit näütlemisega tegelnü Värtoni Liisa Loreenalõ es olõ teema valiminõ rassõ. Tälle tulf õkva mõtõ kirota ja lava pääle tuuva monoetendüs. «Et ma olõ tõist aastat Antsla gümnaasiumi opilasesindüse president ja Antsla valla nuurivolikogo liigõ, tundu presidendi teemal näütemängu kirotaminõ õigõ samm. Viil aviti mõttõlõ üten sügüse peetü presidendivalimisõ,» seletäs Liisa Loreena.

Monoetendüs kõnõlõs nuuri murrist tulõviku peräst ja säääl märgotadas, kelles tulõvikun saia. Etendüs näütäs, kuimuudu väikun tiidvä kõik, kelles nä saia tahtva, a noorõ inemise jaos ei olõ asi inämb nii kimmäs. Etendüsen mäng Liisa Loreena mõttõga, mis olõs, ku tä esi olõs president. Tä märgotas, ku pallo tä tennü sammamuudu nigu varatsõmba presidendi, ku pallo tõistmuudu.

Etendüse jaos tulf Liisa Loreenal kirota stsenaarium, etendüs lava pääle säädi ja perän tuuga uma kooli opilaisi iin üles astu. «Stsenaariumi kirotaminõ, esieränis viil säändsels teemal, võt peris kõvastõ aigu. Olõ vaia läbi lukõ hulga matõrjaalõ

PILT ERÄKOGOST

Värtoni Liisa Loreena hoit üsän Võromaa nuuri näütemängupääväl võidõut kratti ja avvakirja.

ja pruuvi, kuis erinevä mõttõ tüüle nakkasõ. Stsenaarium es sündü lihtsäle. Tulf löüdä õigõt aigu ja uuta, et vaim pääle tulu,» ütles Liisa Loreena.

Lavastus tulf katõn esimuu du variantsin. Üts olõ tuu, midä tä esi tekk ja minka astõ üles

uman koolin. Tõnõ variants sündü kuuntüün näütlejä ja lavastaja Mellovi Zojaga, kiä pidä parhilla luuvterapeudi ammõt. Liisa Loreena tahtsõ tetä etendüst parõmbas ja täl tulf mõtõ Zoja käest api küssü. «Minevä aasta võti ma ossa

Zoja lavastõdust Pokumaa suvõtükust. Säält saiõ väega hää tundmisõ ja kogõmusõ, tuuperäst es olõ rassõ tedä tülütä,» kõnõlõs tä.

Monoetendüs miildü rahvalõ. «Egäl puul olli kaeja tõistmuudu, a kokkovõtvalt egäl

puul kõigilõ miildü. Olõ saanu uskmalda pallo kitmist ja tukõ.» Tuust julgust saiõn otsusf Liisa Loreena ossa võtta ka Võromaa latsi ja nuuri tiatريفestivalist. Säält sai timä monoetendüs edimädsse kotusõ ja võimalusõ minnä üleriigilidsele tiatريفestivalilõ «Kooliteater 2022», miä olõ Rakvere tiatrin. Kodo tulf tä säält eripreemiaga mõtlõmapandva ja hää ütlemisega teksti iist.

Viil naati päält Võromaa latsi ja nuuri tiatريفestivali võitu Liisa Loreenat egäle poolõ üle Võromaa esinemä kutsma. Täämbädses om tä üles astnu Antsla kultuuri- ja spordikesküsõn, Vahtsõ-Antsla ja Lasva rahvamajan, Keeni, Osola ja Kuldrõ põhikoolin ja Võro liinan Euruupa pääväl.

Päält näütlemise ja virga ütenlõumise nii uma kooli opilasesindüsen ku ka Antsla valla nuurivolikogon lõpõf Liisa Loreena seo aasta muusikakooli, kon tä opsõ säidsse aastat viiolit. Ka viiolimängu sai etendüsen kuulda. Viil miildüs tälle lukõ ja vabal aol uma perre ja sõpruga sporti tetä. Kõigi naidõ tegemiisi man om tä ka väega hää opilanõ. Egä kooliaasta om tä lõpõtanu kulladsõ kittüsekiraga, 2018. aastal olõ tä Antsla gümnaasiumi kõgõ parõmb opja ja timahava sai edimädsse kotussõ maakundligul imäkeeleolümpiaadil.

Tulõvikun taht Liisa Loreena kimmähe näütlejä olla. «Ma ei kujuta hinnäst ette näütlemiseldä, tuu om mu hobi, kirg ja kutsumus – tükükene must,» löüd tä.

Aasta peräst, pääle põhikooli lõppu, taht tä minnä edesi gümnaasiummi. Päält tuud kaes, mis elo tuu. Lavakunstikuuli minegi plaani täl parhilla külh ei olõ, a vabakutsõlidsõ näütlejänä taht ta kimmähe üles astu ka tulõvikun.

Mõtõlus

Nigu mõtsa hõikat, nii vasta kostus

Viimätsel aol omma naa mõtsa rahval risti hambih nigu pinil kont. Kül om hädä, et pallo võetas maaha, sõs jälki, et võis rohkõmb. Tuu variant, ku sukugi ei võtas, võisi olla peris huvitav: peräkõrd tulõ mi maalõ kah džungli... Nali nalast, a mille ei tetä nii nigu koroonaga, et küstäs tiidläisi käest, kuis om parõmb. Ega näide hulga kah ütsmiil ei olõ.

Vanal aol tiidse egä peremiis, kuis mõtsaga ümber kävvü. Puid võeti maaha asä peräst, inne pallõldi viil puujumala käest andist. Hoiõti umma rohiolist kulda ja perändedi põlvõst põlvõ edesi. Täämbädsel pääväl mõni saasõ perändüse kätte ja tege õkvalt puhta vuugi. Ei pallõ kiäki andist, ei tennä kah.

Seenemõtsu jääse ka järest vähämbäst ja inemise essüse tihtsämbäle är. Nii omgi, et võit hõigada ja vasta hõikas mitu tükü – võta sa kinni, määne tuu õigõ om. Vanastõ, ku inemine är essü, arvati, et mõtsavaim vai essütäjä tekk nii. Kas viguri peräst vai olõ mõni tä är pahandanu. Võitki mõtõlda, et olõmi kellelegi liiga tennü ja nüüt andas meile oppust.

Ristipuu surnuaia tii veereh oliva aastit üts osa matusõkombist. Mu esä om kah Võromaal peri ja ku timä vanõmba latsi, tetti kah risti puio pääle. Mõnõ kombõ läävä põlvõst põlvõ edesi, a hädä om tuuh, et vanal aol es tiä kiäki, määndse uhkõ massina kunagi tulõva ja tii jääse kitsast. Selle võetaski mõnõh kotsõh ristipuu maaha, vaival et halva peräst. Nigu üteldäs: muutus aig ja muutusõ kombõ. Säänest hädä väläpääsemist, koh puu jääse kõik alalõ ja tii saava laembast, om rassõ saia.

Jah, ilmah sünnüs egätsugu asju. Nii võisõ üteldä, et meil om tekkünü vahtsõnõ inemise liik – puukallistaja. Mis säälik, ku inemine om ütsik ja kotoh kedägi ei olõ, sõs lättki mõtsa ja võtt mõnõ puu hõlma. Ega üteldäs: puu om elläv luudus ja täl om kah heng seeh. Päälegi saat puulõ kõik uma murrõ är kõnõlda. Puu kullõs ilosahe lõpuni, ei joosõ poole päält minemä, ei röögi su pääle, ei sõima, ku midägi võlssi teit. Hää om tõnõkõrdki panda sälg vasta puud, kaia, kuis puio ladva liigusõ, ja mõtõlda, et nä kõnõlõsõ suksa. Inne minekit tõmbat viil kopsu hädä mõtsahõngu täüs ni tunnõt, ku hää om hengädä.

Mul tulõ miilde üts vana laalurida: löüdsse pois mättä pialta, sink-sale-pruu. Millegiperäst võõse seo aig mõtsa alt löüda hoobis sinnä jäetuid eläjälatsi vai vanno pinne... Sõs mõtlõ külh, et määne tuu inemine olõ, kes säändsse asä tekk. A õnnõst saava nuu vaesõkõsõ inämbüs iks pästetü, või-olla, et mõni mõtsahaldjas kah avitas.

Nii omgi, kuis egäüts võtt mõtsa, kas ku rikkast saamisõ abimiist, mis tulõ ja lätt, vai ku ossa mi elost, midä piät jäämä ka tõõsilõ pääle mi hindä. Tast tulõgi hää soovitus: hõigakõ mõtsa iks hädä mõtõdõga!

KOIDO RIINA

Priinime lugu

Rubriigin kõnõldas perekunnammi periolõmisõst ja tähendüsest.

Petmanson ja Pedmanson

Eelä olõ piitrepäiv, vanast võrukõisi jaos väega suur kesksuvõ pühä, Setomaal nüüdki häste tähtsä, säääl peetas tedä vana kallõndri perrä 12. hainakuul. Piitrepäivä paigapäälise tähtsüs tulõ meil keskaost. Taa om katoliku kerikun täpsämbält Piitre ja Paulusõ päiv, a nuu kats omma olnu jo Tartu piiskopkunna pühämehe ja hoitja.

Piitre perrä saaduid nimmi om häste hulga, a üts erilidsemb om Rāpinä mõisa *Ped-manson* (16 kandjat). Säändsels kujul taa algusõn pantigi. Nimest tegünü kujul *Petmanson* om rohkõmb kandjit – 36. Sääne nimekuju olõ hariligumb II

ilmasõa aigu ja perän Vinne-maal tagasi tulnuidõ hulgan. Viil om olõman nimekuju *Pedmannson*, kandjit veidemb ku kuus.

Priinime *Pedmanson* pandõ opõtaja Heller katõlõ Jaama küläst peri vellele. Vanõmb veli olõ Peede Peedo poig Joosep, kiä olõ väimehes Toostõ külä Loomussõ Peedo man. Noorõmb olõ Peede Peedo Piitre, sulanõ Jaama külä üten Peede talun.

Peede tallõ olõ kats. Üten saiva vana Peede Ado latsõ priinime *Pedson*. Tõsõn olõ peremehes Ruuna Piitre Ado, kiä sai priinime *Pedmann*. Timä veli ollegi olnu edimädsse talu sulanõ Ruuna Piitre Peedo, tõsõ nimega Peede Peedo. Timä poigõ jaos priinime lõpp kombinieriti: *mann+son*. Seo om häste harilik näüdüs, kuis Rāpinä priinime tegüsivä.

Nii Peedo ku Peede omma vana edenime, miä tulõva iks Piitrest. Võrumaal om Peede nimekuju küländ haruldanõ, seod tulõ ette katõn kotussõn: Rāpinä ja Harglõ kihlkunnan.

Naasõ kodu perrä Loomussõ Joosepis saanu ja Toostõ külän elänü velle pojapojapoig olõ ka keeletiidlane Paul Friedrich Pedmanson, eestistedü nimega Paulopriit Voolaine (1899–1985), rāpinä keele ja setokõisi uurja, Peko-eeposõ takastõukaja, Koiva maarahva ja ludsilaisi uurja. Timä eestist uma nime õkva, ku võimalus tulf: 1921. aastagal. Priidi veli Daniel võtõ vahtsõ nime Reio Voolaine 1935. aastagal. Timä olõ sõaväeläne ja elli pääle II ilmasõta USA-n. Tõsõ eestistämisel Pedmannsoni asõmalõ võetu nime olli Piirsalu, Voolaan, Rajaste ja Peetmaa.

SAARÕ EVAR

Rosma liinamäelt löüti viläait. Tartõ Ülikooli arheoloog tei inne jaanipäivä Rosma liinamäe pääl väläikaibmiisi. Nä naksi vallalõ kaibma paika, kon rahvasuu perrä pidi olõma kaiv, a löüdssevä säält hoobis viläaida. Väläikaibmiisi juht Valgu Heiki (pildi pääl edeplaanin) seletäs: «Palanu viläikiht tulf välä. Mõnõ kotussõ pääl om taa kolm sendimiitret paks, mõnõ kotussõ pääl veidemb. Paistus, et päämine vili om tulõkaho aos välä saadu. Tuud ei tiä, kas taa olõ uma rahvas vai vidäsi vainlanõ vilä välä, nii et perä jäivä maaha, ja pandsõ sis tarõ palama.»

Aida läbimõõt om katõssa – ütessä miitret. Mis aast taa ait om, peris täpsele ei tiä. Valgu Heiki hindas, et kas 13. aastagasaast vai viil tõõnõalidsõmbalt viikingi-ao lõpust, 11. aastasaa edimädssest poolõst. Palanu vili viiäs laborilõ uurmistõ ja sis saias täpsempä teedä, mis aal taa om palanu ja mis vili om olnu.

Varramba omma arheoloog Rosma liinamäel kaibnu väretikotust. Valgu Heiki sõnno perrä om Rosma liinamäelt koratu no nii pallo teedüst, et võinu sinnä üles säädi paar teedüsetahvliit tuust, miä säält täpsempä olnu om.

UL

Suur ettevõtminõ

SAARÕ HEDY

Olõ uma vanavanaimmä jo küländ kuulsast tennü, a ku inemine iks nii pallo om tennü ja nännü, ei tulõ kuulsusõl lõppu. Mu vanavanaimmä Elfriide olf kärre mutt! Lugi pallo, tekk näputüüd ja ka kõik muu tüü linna käeh. A vaihtõpääll tulf ette võtta toimõnduisi kotost väläh. Üts sääne suur ettevõtminõ olf poodi mano minek. Harilikult kävemi üten lahvka pääl, a olf päivi, ku lahvka kundõ suuvõ es täüdä ja tulf minnä suurõmba ostlõmisõ pääle.

Vahemärkusõs või üteldä, et lahvka pääl käumine olf mi külä mutikõisi google.com. Mäletä selgelt ütte kõrda, ku olf jo sükü. Lahvka pidi tulõma inne kolmõ, a es tulõ. Oodimi tunni. Oodimi kats. Välän olf pümme ja külm. Ku lahvka lõpust pia kuvvõ aigu tulf, es olõ timä kaotanu üt-tegi kundõt. Kõik nuu Ida ja Laine ja Helga ja tõsõ istsõva ja oodiva. Vaikust ei mäletä ma sekondist kah ja ütski inemine es olõ pahanu, et lahvka ildas jäi.

Nüüd tuust suurõst ettevõtmisõst. Vanaimmä Elfriide olf võtnu hindäle pensi aost ette, et timä taht elost mõno tunda, ja nii pallo ku saa, tä tuud tege. Olfi õkvalt nii, et ku tahat midägi, sõs ostaat. Ku tahat kohegi minnä, läät. Mullõ latsõn tuu elost mõno tundminõ väega miildü, selle et mis ti mõtlõt, ma sai kah kõgõst uma jao. Lahvka päält marmõlaati, Võro liinast lim-munaati. Tuu olf vast aasta 1998, ku vanaimäl olf võetu plaani, et nii, nüüd läämi üten

REIMANNI HILDEGARDI TSEHKENDÜS

alõvihe puuti. Tuu om nii kolm kilomiitret mi mant minnä. Kässe mul imäle viil kõvva üle kõnõlda, et tä perrä ei tulõssi, selle et mi tahami kõndi ja inemiisiga jututa. «No häste,» ütelf imä.

Vanaimmä olf vällä kaenu viimatse pääl suvõilma. Hummok olf päivä täüs ja kastõ kõdiõ varbit, ku üle hoovi timä mano rühkse. Naksimi astma. Kistumalda põnnõv olf. Vanaimmä näüdäs mullõ, koh olliva olnu mi talo maa, inne ku vinläse tulliva. Viil näüdäs tä puud, koh otsah mu vanavanaesä, timä miis, olf karah kävveh istnu. Tuu puu om parhilla kah alalõ! Kõrraga ütelf vanaimmä: «Kae katõlõ poolõ, ega kiäki ei tulõ!» Ma sõs kai. Es näe kedä-

gi. Vanaimmä kai viil esi kah, et ega mõnda massinat jo ei näe. Sõs tõmmas undruku üles ja naas ummi sukkõ tripihoitjahe tagasi kohendama. Sopst undruk alla tagasi ja edesi! Jõudsõmi puuti. Ostimi kõkkõ kraami kokko. Mul olf kah umbõlõ pallo vaia. Vast inämbjago mu kraam olfi.

Sõs tulf minnä tõistõ puuti. Tuu olf keldrih. Säält ostõs vanaimmä piskviite ja muud hääd. Fantat kah. Kõndsõmi tagasi. Istsõmi kraavih ja seimi saia ja laskõmi Fantat pääle. Aimi hinnäst kuigi üles ja naksimi kõndma. Kaimi ütstõsõlõ otsa ja vangutimi pääd. Vanaimmä ütelf: «Noh, koh timä kül om!? Ma olõ niipallo är väsünü.» Ma ütli kah, et no koh om inemine, tiid, et mi

olõmi väsünü.

Vasta tulf auto. Es olõ imä. Tulf tõnõ ja jälki es olõ imä... No peräkõrd ma näi tuud õigõtt massinat ja ronisimi vanaimäga umbõ kipõlt massina pääle. Vanaimmä ütelf imäle: «No koh sa ollit? Kas sa sõs ei tiia, et meil ommava kompsu ja koti ja ütõs om vanast väsünü ja tõnõ noorõst nõrk?» Ma olli viis, vanavana 80. Imä ütelf vasta: «Hummogiidsi minejide pääle es mõistnu tuud külh arvada.» Kell olf katsast saanu kats läbi.

Säändsit mi-tahami-kõndi-ja-juttu-aia-käümüisi tulf meil viil mitu kõrda ette ja egä kõrd karistõdi imä är, et perrä ei tohe tulla, a egä kõrd imä iks tulf, nigu mi uutsõgi.

Ega must muudu jätä

Mu latsõpõlvõkodu om Kai-ka kuplitõ pääl, kon ütõs mägi aja tõist mäke takan. Vanaimmä maja olf mäekundi pääl, laut all orun. Ku mu tütre tsilfukõsõ olli, ollimi suvõ vanaimmä puul Leinusõl. Vanaimäl olf tihkõ kikas, kes juusksõ egä latsõ kil-

kõ pääle vihaga üles mäe otsa tarõ manu, tsiiva sorakil, õkva latsi kallalõ. Hoidku jummal kikka küüdsi ja tsiibu! Lõüdse-mi vanaimäge: kikas potti!

Kohtuotsus tettü, lätsi otsust täüde viimä. Kikast ega kannu kongi. Pikä otsmisõ pääle lõüdse kikka lauda takast, tsiiva sorakil, sulõ sälläst är kakutu, eluvaim viil seen. Kull olf tä sinnäni är

vidänü, lindu es olõ saagiga jõudnu minnä, kikas rassõ nigu pada. Tennässi kullikõist, tä olf mu iist kikka är sulitsõnu. Mi uhkõst kikkast olf alalõ jäänu unik õnnõtust. Tütril nakaš hal-lõ: oh mi vaenõ kikkakõnõ!

Kikas tuudi tarõ manu par-ranõma, latsõ käve mitu kõrda päävän tedä kaeman. Ku kikkal valu ja vaiv müüdä, sei tä latsi

peo päält terri ja olf latsi kõgõ suurõmb sõbõr.

Sulõ jäl sällän, lasimi kikka kannu manu tagasi. Ku tä sis latsi hellü kuuldsõ, juussõ õkva, sulõ sällä pääl turin, tsiiva sorakil, vihagõ mäkke taplõma. Ega must muudu jätä.

Mi otsus olf: kikas armu and-malda supipotti!

AIDMA HELE

Latsilõ

Vastus saada
üte nädäli joosul
meiliaadrõssi pääle
latsinukk@umaleht.ee
vai postiga:
Uma Leht,
Tartu 48,
65609 Võro.

Vastussõ mano panõ
kirja uma nimi, vannus
ja kimmähe ka
postiaadrõs.

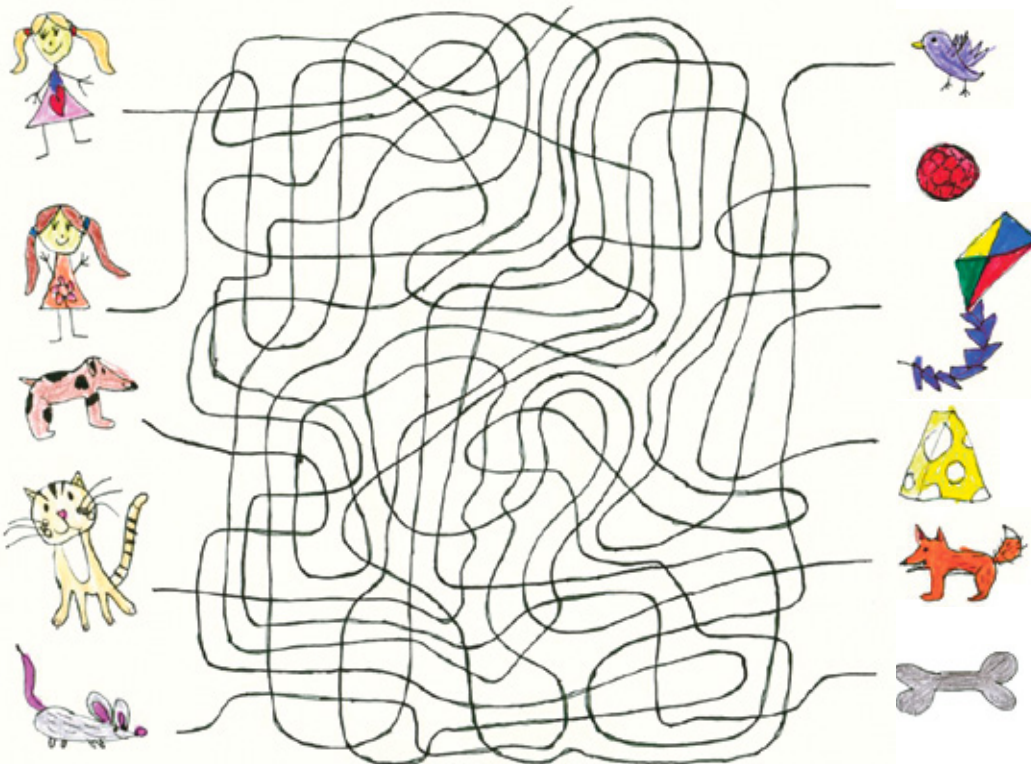
Vastajidõ vaihõl loositas
vällä võrokeelitsit välläandit.

Latsinukka tugõva
Võro instituut
ja Võro selts VKKF.

Minevä kõrra vastus:
SUVI.

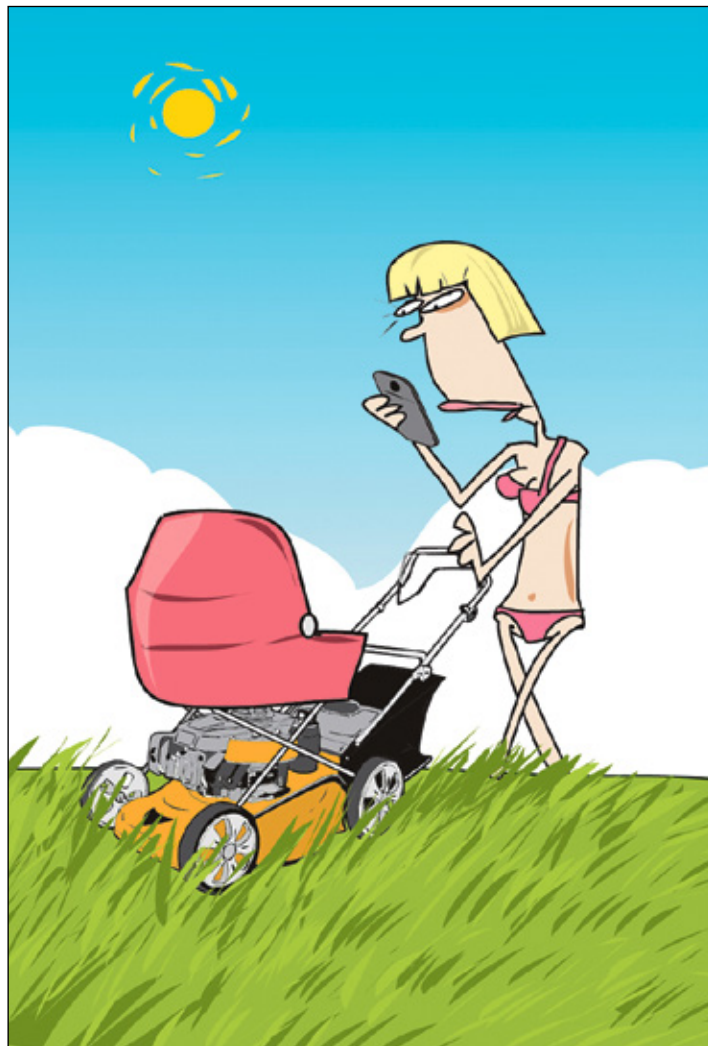
Avvohinna saa
HEINMETSA HUGO (11)
Häätarõ küläst.

Kiä millega mäng? Viä' joonõ' õigõhe.
Üte asaga ei mängi' kiäki – miä tuu om?

Parm tsuskas

Nalapildiga tsuskas ütiskunda mõnõst hellembäst kotussõst
Rõugõ Rebäse külä miis VARUSTINI ANDRES, tunnõt ka nimega PARM.

Tossu Tilda pajatus

Külm ja vatutav jaani-ollõkõnõ

Haigõmajja tulf vahtõnõ miis. Olf vannipäiv, sängühaigõ viidi mõskmistõ. Tuujaos aeti käre ette, haigõ veerütedi pääle ja sõidutõdi vannitarõ. Kats mõskjat seebiti haigõ sisse, mõsi tedä ja uhtõva üle. Olfi tettü!

Tollõlõ vahtõlõ maamehele olli tõdõsõ mehe võlssnu, et jaanipäävä puhul pakutas kõigilõ pääle sanna olut: külmä ja kangõt, päält ilosa valgõ vatuga. Mehe hoiati, et ärku vahtõnõ miis jätku tuud küsümädä, muidu mõskja joova esi ollõ är.

Pääle uhtmist küssev mõskja mehe käest nigu õks: «Kas om küsümüisi?» Hariligult kiäki midägi es küsü, a seokõrd olf

küsümüis: «Kuis tuusamadsõ asaga jääs?» Noorõmb mõskja naas näost veretämä, vanõmb lätõs tulist vihha täüs.

Miis es saa arvo, mille pääle mõskja vihasõ. Tä pruuvsõ vahtõst: «Kuis jääs ollõga, midä pääle sanna antas?»

No sai vanõmb mõskja arvu, et mehe omma ulli juttu ajanu. Tä es olõ kah suu pääle sadanu: «Meil olf jah plaan teile olut pakku, a sotsiaalministri Kiik tetti vallahõ, nii ei olõ luutust rahatukõ saia ja olu jääs ost-malda.»

Mis sääli iks. Miis panti käre pääle, sõidutõdi palatilõ. Sinä olf joba lõunasüük tuudu ja mano klaasitäüs verevõt juuki. Väega häste kõlvas jaanijoogis ka haigõmajja morss.

TOSSU TILDA

Muda Mari pajatus

Ahvi Rõugõh

Ma kuuli raadiost, et Rõugõhe omma ahvi kaemisõs vällä pan-tu. Tuu jaos ollõv sinnä ehitet vahtõnõ külāmaja ja sild, mis ahvõ mano vii. A tuud es saa ma arvo, kas nuu ahvi omma jo peräle jõudnu. Vai lätõski Tänaku Ott näile Keeniähe perrä ja ku siin kandih hainakuul järgmäne ralli tulõ, sõs tuu ahvi kah ütõh.

Senimaani piät Rõugõh õnnõ õõbikit kullõma. Ja kullõlgõ muialgi ja tõisi tsirkõ kah. Mo-lo-tagõ lõpus kätte jõudnu suvi niisamma maaha. Visakõ kõrras aos taa sõda ja poliitiga pääst vällä. Eräkunnaki omma võtnu ette, et aigu om. Kipõ om õnnõ rallisõitjil. Külh süguse murõh-tami edesi.

MUDA MARI

Telli Uma Leht!

6 kuud – 6 €, 12 kuud – 12 €,
e-arvõ püsिमассuleping 0.85 € kuun.

Telli saa ExpressPostist:
tellimine.ee/umaleht,
tel 617 7717.